

Németh István

**A MAGYAR–NÉMET POLITIKAI
KAPCSOLATOK TÖRTÉNETÉBŐL: KUN
BÉLA AUSZTRIÁBAN ÉS NÉMETORSZÁGBAN
(1919–1921)**

Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása s Magyarország korlátozott nemzeti önrendelkezésének éveiben a még kialakulatlan magyar–német politikai kapcsolatok több síkon, s rendkívül mozgalmasan zajlottak. 1918–1919-ben német részről a Romániában állomásozó Mackensen-hadsereg hazatérése¹ és parancsnokának az antant nyomására történt magyar internálása okozott feszültséget a két ország kapcsolataiban.

A magyar külpolitikában 1920 októberére talajt veszített francia orientációt mindinkább a Németország felé fordulás váltotta fel. 1920–1921-ben a magyar kormány bajor és osztrák titkos csoportokkal folytatott tárgyalásokat egy „militarista–gazdasági diktatúra” megszervezéséről Ludendorff tábornokkal az élen.

1921. augusztusban Matthias Erzberger Centrum-párti képviselő és pénzügyminiszter gyilkosai (Schulz és Tilessen) a nemzetiszocialista müncheni rendőrkapitány hamis útlevelével Magyarországra érkeztek, de kiadatásukat a magyar kormány 1922 tavaszán csak a kölcsönösség elvén volt hajlandó teljesíteni, mégpedig Tisza István állítólagos gyilkosának, a Németországban bujkáló Csernyák Imre kiadatása fejében.

1920 nyarán a két ország kapcsolatait Kun Béla kiadatási ügye árnyékolta be, s a német diplomácia külügyminiszteri szinten foglalkozott az országon átutazó Kun Bélával, amelyet a Reichsrat is megtárgyalt. Az Ausztriában internált magyar kommunista vezető a szovjet–osztrák hadifogolycsere egyezmény keretében ugyanis csak Németországon keresztül tudott Szovjet-Oroszországba utazni, amelynek intézése a német ígéretnek ellenére nehezen haladt, s kitoloncolására Németországból végül 1920. július–augusztusban került sor.

1921 tavaszán Kun Béla társaival a Komintern utasítására azonban illegálisan ismét Németországba utazott, hogy Szovjet-Oroszország külpolitikai szorongatását enyhítendő a közép-németországi felkeléssel, az ún. „márciusi akcióval” terejék el a figyelmet a lengyelek sikeres szovjetellenes háborújáról (rigai béke,

---

¹ *Németh István*: A Mackensen-hadsereg hazatérése (1918–1919). In: „Emberk és eszmék...” Tanulmánykötet Vadász Sándor születésnapjára. Szerk. Gebei Sándor. Eger, 2001. 69–81.

1921. március 18.), s váltsák ki egy olyan német kormány hatalomra jutását, amelyet esetleg a Reichswehr is támogatna, s elejét vehetné egy esetleges, további francia–lengyel együttműködésnek Szovjet-Oroszország ellen. A Kommunista Internacionálé megbízására cselekvő magyar csoport „bakunyinista puccskísérletével” jó időre beírta nevét a magyar–német kapcsolatok negatív történetébe.

***

Kun Béla és társai kiadatásának ügye a magyar–osztrák–német kapcsolatokban (1919. augusztus – 1920. augusztus)

1919. augusztus 2-án, szombaton hajnalban a Tanácsköztársaság népbiztosait és családtagjaikat szállító két vonat átlépte az osztrák határt. Az ötvenmilliós birodalom romjain létrejött, s az antant szorításában élő, taktikusan azonnal „életképtelennek” minősített hat és fél milliós országban 1919. márciustól Karl Renner kancellárságával szociáldemokrata-keresztényszocialista nagykoalíció kormányzott, de nem volt teljesen ura a helyzetnek, mivel a katonai- és munkás-tanácsok továbbra is működtek. Aktív volt az újonnan felállított néphadseregbe betagolt, s a kommunista pártra hallgató Vörös Gárda is. Az 1919 márciusában kikiáltott magyar, majd áprilisban létrejött bajor Tanácsköztársaság mintájára Ausztriában is lehetségesnek látszott egy ilyen fordulat.² Karl Renner 1919. május 3-i rendelete értelmében „ha a Tanácskormány tagjai átlépik a határt, azonnal fel kell szólítani őket, hogy saját biztonságuk érdekében, közbiztonsági szervek kíséretében menjenek a drosendorfi internálótáborba [...] Azokat a népbiztosokat, akik nem tartoznak a szigorúan vett kommunista irányzathoz [...], Drosendorf helyett szállodában lehet elhelyezni. Különösen ügyelni kell arra, hogy ha Kun, Szamuely és Vágó lépi át a határt, ezt a hármat a többiektől elkülönítsék, és harmadik helyen helyezték el.”³

Cunninghame ezredes, a bécsi angol katonai misszió vezetője támogatta a magyar népbiztosok ausztriai elhelyezését. Velük az osztrák kormány egyezményt kötött, amely a menekültek biztonságát is szolgálta. Az egyezmény a menekültek sorsát csupán általánosságban szabályozta; a részletek a végrehajtó szervektől függtek. Az egyezmény záradéka a menekülteket az osztrák politikába való be nem avatkozásra kötelezte.⁴

A menekülteket előbb a cseh határ közelében elterülő három kis községben – Karlstein, Drosendorf és Heidemühle in Kolmitzgraben – helyezték el, majd 1919. augusztus végén valamennyi internált a XIII. században épült, rideg

² Németh István: Az első osztrák köztársaság (1918–1938). Történeti áttekintés. In: Németh István – Fiziker Róbert (szerk.): Ausztria a 20. században. Az „életképtelen” államtól a „boldogok szigetéig”. L’Harmattan Kiadó, Bp. 2011. 129.

³ Kun Béláné: Kun Béla. Emlékezések. Magvető Könyvkiadó, Bp. 1969. 227.

⁴ Borsányi György: Kun Béla. Politikai életrajz. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1979. 199–200.

karlsteini várba került. Októberben a várban ötven–hatvan internált tartózkodott, közöttük: Kun Béla, Landler Jenő, Rudas László, Pór Ernő, Vágó Béla, Pogány József, Varga Jenő, Lengyel Gyula, Rákosi Mátyás és Rákos Ferenc.⁵ Kun Béla szüntelenül ostromolta beadványaival az osztrák hatóságokat, s a bécsi munkás-tanács vezetőségét. Ennek eredményeként rövidesen kiszabadult Varga Jenő, Lengyel Gyula, Rudas László, Rákos Ferenc, s Bécsbe költözhettek. Lukács György már jóval előbb osztrák tartózkodási engedélyt kapott, és szabadon élt Bécsben. Az élelmiszerek beszerzését Rákosi Mátyásra bízták, aki a várparancsnok engedélyével kijárt a faluba.

Az első időszakban úgy látszott, hogy a Tanácsköztársaság vezetői békés hangulatban élnek. Az udvarban együtt sétáltak, esténként pedig Kun Béla szobájában gyűltek össze, tanulmányozták az orosz Vörös Hadsereg helyzetét, amely ekkor meglehetősen kedvezőtlen volt, s mindannyiukat nyugtalanította.⁶ 1919 végén azonban már érezhető volt, hogy a karlsteini internáltak között különböző csoportok formálódtak. Varga Jenő családjával elkülönülten élt, egyedül Lengyel Gyulával jött össze. Kun Béla körül az ún. Visegrádi utcai kommunisták csoportosultak: Vágó Béla, Rudas László, Pór Ernő, Rákosi Mátyás és mások.⁷ Landler Jenő órák hosszat külön sétált Pogány Józseffel a várbörtön udvarán. Ő az 1910-es évektől jól ismert szociáldemokrata szakszervezeti és pártvezető, a munkásügyek rátermett jogásza volt. 1919 novemberében Karlsteinben lett az Ideiglenes Központi Bizottság tagja, s így hivatalosan is a kommunista párt egyik vezetője. 1928-ig, haláláig Ausztriában élt.⁸

Az osztrák rendőrség az internált népbiztosok politikai felügyeletére törekedett. „Politikai menekültként” vagy különböző „munkásokként” (szabó, suszter) rendőrségi besúgókat küldött a várba, akiket az internáltak azonban gyorsan lelepleztek és kihajítottak.⁹

Lenin és környezete számára már 1919 augusztusától világos volt, hogy Kun Bélát ki kell hozatni Szovjet-Oroszországba. A szovjet sajtóban több cikk foglalkozott sorsukkal, a döntő lépést azonban a szovjet diplomácia tette meg. A szovjet kormány 1919. augusztus végén értesítette az osztrák kormányt, hogy „az Oroszországban lévő osztrákok biztonsága Kun Béla és az Ausztriában internált más bolsevikok biztonságától függ.” November 23-án a szovjet-orosz külügyi népbiztosság megerősítette állásfoglalását, hozzátéve, hogy az osztrák állampolgárok túszként Oroszországban maradnak, nehogy az osztrákok Kunt és társait kiszolgáltassák a magyar hatóságoknak. Ettől kezdve a szovjet és osztrák kormány között diplomáciai csatornákon keresztül tapogatózó tárgyalások folytak.¹⁰

⁵ *Kun Béláné*, 237.

⁶ Uo. 237–238.

⁷ Uo. 238–239.

⁸ *Szabó Ágnes*: Landler Jenő. Második kiadás. Akadémiai kiadó, Bp. 1978. 177.

⁹ *Kun Béláné* 1969. 239–240.

¹⁰ *Borsányi György* 1979. 214.

A szovjet kormány feltevése indokolt volt. 1919. szeptember 6-án ugyanis a bécsi magyar követ átnyújtotta az osztrák kormánynak a magyar kormány jegyzékét Kun Béla és társai kiadatásáról. A jegyzék közönséges bűnözőként jellemezte őket, akiket 236 rendbeli gyilkosság, 19 rendbeli lopás, valamint pénzhamisítás büntetével vádolt. A budapesti igazságügy-minisztérium gyilkosságnak az ellenforradalmi felkelések elleni harcot, rablásnak és lopásnak a polgárság vagyonának kisajátítását, pénzhamisításnak pedig a Tanácsköztársaság saját bankjegyeinek kibocsátását minősítette. A nyomaték kedvéért két budapesti detektív is jelentkezett Schober bécsi rendőrfőnöknél, hogy Ausztriában nyomozzon a magyar kommunisták ügyében. Osztrák részről a kiadatási kérelmet elutasították. Ennek során az osztrák külügyminisztérium a kiadatási egyezmény hiányára hivatkozott, s arra, hogy politikai ügyben vádoltakat nem szokás kiadni, a közönséges bűncselekményekről felhozott vádak pedig teljesen általánosak. Mivel a magyar jegyzék nem tartalmazta: ki kit, mikor, hol, hogyan gyilkolt meg, a vádat komolytalannak tartották.

Szintén szeptember 6-án jelentette Schober rendőrfőnök feletteseinek, hogy a „magyar kormányhoz közel álló körök” azzal a tervvel foglalkoztak, hogy Kun Bélát és Pogány Józsefet Karlsteinből elrabolják és Magyarországra csempészik. Az ügyben Prónay Pál¹¹ személyesen kereste fel a keresztényszocialista Schobert, és segítségét kérte az akcióhoz, aki nem ígért nyílt és határozott támogatást Prónaynak, mert pozíciójával összeegyeztethetetlen volt az akció támogatása.¹²

¹¹ Prónay Pál, tótprónai és blatniczai (1874 – 1946?): huszár alezredes, lajtai bán. Budapesten, a Ludovika Akadémián végzett, az első világháború alatt a Jászkun Huszárezredben szolgált és századosként szerelt le. A Tanácsköztársaság kikiáltása után, Szegeden 1919 júniusban leszerelt tisztből és altisztből különítményt szervezett, amely együttműködött Horthy Miklós Nemzeti Hadseregével. A Tanácsköztársaság bukása után különítményesei – a Szamuely Tibor vezette Lenin-fiúk által elkövetett gyilkosságok „megbosszulásának” ürügyén – számos atrocitást követtek el. Prónay Pál döntő szerepet játszott a nyugat-magyarországi felkelés kiirtásában. A magyar irreguláris alakulatok megakadályozták osztrák rendőr- és csendőralakulatok bevonulását a trianoni döntésben Ausztriának ítélt Sopronba és az elcsatolandó határterületekre. Az 1921. október 4-ére összehívott nemzetgyűlésen kikiáltották a független Lajta-bánságot, amelynek vezetője „lajtai bán” címen Prónay lett. A felkelést támogatta Ostenburg-Moravek Gyula soproni csendőrparancsnok és az általa irányított három század csendőr. A fegyveres ellenállás az antant hatalmakat a soproni népszavazás (1921. december 14.) kiírására kényszerítette. A második királypuccs idején Prónay megtagadta a legitimista (királypárti) katonai egységek elleni fellépést. Ezért Bethlen István és Gömbös Gyula kizárta az Etelközi Szövetségből. Prónayt nyugdíjazták és félreállították. Azonban továbbra is részt vett a szélsőjobboldali megmozdulásokban, valamint a Rongyos Gárda 1938. évi újjászervezésében. Ostenburg-Moravek Gyulával közösen megalapította a Magyar Fasiszta Pártot. Budapest ostroma idején újabb különítmény szervezésébe fogott, amely súlya jelentéktelen maradt. A szovjet csapatok 1945. március 20-án elfogták és elhurcolták, majd a Szovjetunió Állambiztonsági Szerveinek Különleges Tanácsa 1946. június 10-én 20 év kényszermunkára ítélte. Halálának pontos időpontja nem ismeretes. Az Orosz Föderáció 1991. október 18-i „A politikai üldözések áldozatainak rehabilitálásáról” szóló törvény 3.§ b. pontja értelmében 2001. június 27-én rehabilitálták.

¹² *Borsányi György* 1979. 209.

Kun Bélának „kiemelését” Klobusarics Zénó zágrábi rendőrfelügyelő szorgalmazta barátjánál, Beniczky Ödön¹³ magyar belügyminiszternél, s választásuk Prónay Pálra esett. A Bécs közeli, kolmitzgrabeni malomban tartózkodó magyarokra csak két csendőr ügyelt, amely kedvezőnek tűnt az emberrablás számára.

Prónay Pál a szombathelyi Sabaria szállodában rendezkedett be. Innét irányította a különböző megfigyeléseket, s ide érkeztek a jelentések Bécsből és a többi határállomásról. Több tisztet álnéven és hamis igazolványokkal Bécsbe küldött, hogy bekapcsolódjanak a bécsi kommunisták és emigránsok megfigyelésébe. A többnyire osztrák születésű tisztek Bécs különböző helyein, külvárosi szállodákban vagy rokonoknál laktak, s a különítmény pénztárából, illetve a „lefoglalt szovjet pénzekből” téli polgári ruhákat, bőrbekecseket vásároltak nekik.¹⁴ Közöttük volt Csuvara Mihály egykori vöröskatona, aki arra vállalkozott, hogy a kommunisták között kémkedik. Csuvarát Prónayval Görgey József százados, Horthy Miklós egyik szárnysegéde hozta össze Siófokon.¹⁵ A grazi Frontharcos Szövetség (*Frontkämpferbund*) Prónay rendelkezésére bocsájtotta a Probst és Walter nevű személyeket, akik akár rendőrnek öltözve akartak segíteni Prónay körülbelül 12 fős csapatának. Mire Bécsbe értek, azonban híre jött, hogy a magyar emigráns népbiztosokat a Bécstől északra fekvő Karlstein an der Thaya várába vitték, s őrizetükre 12 fős csendőrkülönítményt rendeltek ki.¹⁶

Prónay az emberrablási tervvel kapcsolatban arra a következtetésre jutott, hogy „a jelzett terv végrehajtásához szükséges elsősorban: sötétség, pénz, 12 elszánt férfi és három kifogástalan, e célnak megfelelő autójármű, amelyek mindegyikében legalább 6 ember elfér. Számításom szerint, ha sikerült éjjel 12 óráig az őrséget lövés és minden zaj nélkül ártalmatlanná tennünk, illetve lefegyverezni, akkor a népbiztosok közül hármat, esetleg négyet – a legsúlyosabb gazembereket (Kun Bélát, Hamburgert, Landlert, Pogányt) – elkábítva és az autókba begyömöszölve a legrövidebb úton Magyarországra visszük. Ellenben a többit ott helyben, a várudvarban található lámpavasakra és fákra felhúzva, nekik ezzel

¹³ Beniczky Ödön, benicei és micsinyei (1878 – 1931) legitimista politikus, miniszter, Horthy Miklós elszánt politikai ellenfele. 1896-tól az *Alkotmány* című lap politikai rovatvezetője. 1906–1917 között néppárti országgyűlési képviselő. 1917-ben Bars, majd Esztergom vármegye főispánja, a Károlyi-kormány idején kormánybiztosa. 1919 elején lemondott, és Bécsben az ellenforradalmi Antibolsevista Comité tagja lett. A Friedrich-kormányban belügyi államtitkár, majd 1919. szeptember 11-étől belügyminiszter volt. Tárcáját 1920. március 15-éig a Huszár-kormányban is megtartotta. A kormánypartból 1920. december 23-án kilépett a legitimisták kis csoportja, Beniczky és Windischgraetz Lajos vezetésével. Mindkét királypuccsban a királyt támogatta. A második királypuccs után Beniczkyt letartóztatták, majd nem sokkal később szabadon engedték.

1925. május 31-én az *Újság* című lapban közzétette a katonai ügyészség előtt elhangzott vallomást a Somogyi–Bacsó gyilkosságról, Horthy különítményeinek 1919–1920. évi rémtetteiről. Ezért ismét letartóztatták és a kormányzó megsértésért kétévi börtönre ítélték. Kiszabadulása után képviselőjelöltként megbukott. Visszavonult a politikai élettől, majd öngyilkos lett.

¹⁴ A határban a Halál kaszál... Fejezetek Prónay Pál feljegyzéseiből. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1963. 134–135.

¹⁵ Uo. 134. A Csuvara-ügyet lásd: Párttörténeti Közlemények, 1962. 3. szám. Közli: Szabó Ágnes.

¹⁶ A határban a Halál kaszál... i. m. 136–137.

a legméltóbb büntetést szántuk. [...] Ha útközben a határon való átjutás elé akadályok gördülnek, a népbiztosokat azonnal ki kell végezni, volt a parancsom.”¹⁷

Prónay leutazott Siófokra, hogy személyesen vegye rá Horthyt az akció támogatására. A fővezérség tisztjei tanácskozásuk eredményeként azonban közölték vele, hogy a pénzt, valamint a kocsikat gr. Takách-Tolvay vk. ezredes, a magyar katonai likvidáló bizottság elnöke bocsájtja majd rendelkezésére. Ő azonban sem elegendő pénzt, sem kocsikat nem tudott adni, de nem is mert, mert „félt a bécsi szociáldemokratáktól.”¹⁸

Míg Prónay emberei Karlstein környékét derítették fel, Klobusarics-csal „megindítottuk Ausztriában a józan keresztény polgárság, valamint a parasztság között egy antiszemita és antibolsevista propagandát.” Miután Schobernél nem sok eredménnyel jártak, a felső-ausztriai Linz melletti Raab községben felkeresték Peter Hoffer plébánost, a Parasztszövetség (*Bauerbund*), hogy rávegyék egy ABC (Antibolsevista Comité) szervezésére Ausztriában, amely indítványozná Kun Bélának elfogását és Magyarországnak való kiadatását. Sajnálataikra azonban a papot nem találták otthon, ezért Bécsben akarták utolérni. Visszaútban a közelben fekvő bencés monostor rendfőnökét látogatták meg, akit szintén antibolsevista propaganda megindítására bíztattak.¹⁹

Prónay egy ködös novemberi napon személyesen is körbejárta Karlstein várát. A népbiztosokkal együtt egyébként Karlsteinbe internálták Madarász Emilt, s az orosz Anna Axelrodot, aki a Bajor Tanácsköztársaság és a szovjet kormány közötti összeköttetés érdekében utazott áprilisban Münchenbe, majd annak levereése után nem jutott vissza Szovjet-Oroszországba. Nem volt internálva Göndör Ferenc, Böhm Vilmos, Linder Béla, Hatvany Lajos és Pór Ernő.²⁰

Októberben felbukkant Bécsben Paul Rüeegg svájci kommunista is, Németország Kommunista Pártjának tagja, akit a Kommunista Internacionálé azzal bízott meg, hogy szabadítsa ki Kun Bélát és társait. A Komintern valószínűleg nem tartotta kizártnak Kun Béla törvényes, az osztrák szociáldemokraták segítségével történő kiszabadítását. Rüeegg ezért először Friedrich Adlert, Benedikt Kautskyt és Robert Danneberget kereste fel, akik azonban mereven elzárkóztak Kun Béla szabadon bocsájtásától. Rüeegg ezután hozzálátott a szöktetés előkészítéséhez, s felvette a kapcsolatot osztrák kommunistákkal, Tomannal és Fortsttal. Közben levelet írt Kunnak és Pórnak, amelyben fontos konspirációs titkokat közölt velük (s egyúttal a levelezést ellenőrző osztrák rendőrséggel): a szöktetés tervébe be van avatva Lukács György és Kurt Rosenfeld ügyvéd; szót ejtett a budapesti MÁV-igazgatóságon őrzött pártpenzokról is. A bécsi rendőrségen azonban – az osztrák füleknél is jól csengően – azt vallotta, hogy „magyar elvtársaink – Kun Béla és elvtársai – magatartását a II. Internacionálé nagymérvű rosszallással szemléli. Terhükre rója, hogy tárgyalásokba bocsátkoztak az antanthatalmakkal, ahelyett, hogy minden körülmények között védték volna a Tanácsköztársaságot.

¹⁷ Uo. 143, illetve *Kun Béláné* 1969. 242–243.

¹⁸ A határban a Halál kaszál... i. m. 144.

¹⁹ Uo. 138–140.

²⁰ Uo. 141.

Ezért a II. Internacionálé azt a határozatot hozta, hogy a magyar elvtársakat igazoló eljárásnak veti alá és e célból Moszkvába hozatja.²¹

1919. december 19-én Prónay különítményeseinek csoportja megérkezett Karlsteinbe. Az osztrák belügyi szervek azonban felkészülten várták őket. Közülük hármat elfogtak, s a többieket visszavonulásra kényszerítették.²²

A karlsteiniek és a Bécsben szabadlábbon élő volt népbiztosok – Lukács György, Hevesi Gyula, Szántó Béla – között elég hamar létrejött a kapcsolat. Az osztrák kommunisták segítségével Karlsteinben letelepedett Klemens Béla naponta találkozott Rákosi Mátyással, aki a foglyok ételmezését intézte, s ezért kijárási engedélye volt. A levelek és az üzenetek Klemens közvetítésével jutottak Bécsbe, majd onnan további címekre.

A kapcsolatok stabilizálódása lehetővé tette a KMP első Központi Bizottságának megalakulását, amelynek tagjai ekkor három helyen tartózkodtak: Karlsteinben Kun, Landler és Pór, Bécsben Lukács és Hamburger, Magyarországon pedig Hirossik János. Feladatai közül legsürgősebbnek Korvin Ottó és a Lenin-fiúk megszöktetését tekintették, de akciójuk meghiúsult. Kun Béla tragikus következményekkel járó tévedése Csuvara Mihály ajánlása volt, akit Szovjet-Oroszországban ismert meg. Amikor az „igazi magyar munkás” benyomását keltő Csuvara Bécsben felajánlotta szolgálatát a Központi Bizottságnak, Kun bizalmat szavazott neki. Az áruló szörnyű károkat okozott a magyar kommunista mozgalomnak. A Központi Bizottság a szovjet kormányhoz fordult, és felhívták figyelmét a Szovjet-Oroszországban rekedt magyar katonatisztekre, akiket esetleg ki lehet cserélni a Magyarországon fogva tartott kommunistákra.²³

Közben a foglyok helyzete folyamatosan javult. A hideg miatt Kun Bélát 1920. február 7-én átszállították a Bécs melletti Stockerauba, ahol az ottani kórház üresen álló elmeosztályán helyezték el. A többieket Bécsbe, az 1907-ben megnyitott steinhofi Otto Wagner ideggondozó és pulmonológiai intézetbe vitték. Néhány nap múlva Kunt is ide szállították, ahol kiszabadulásáig maradt.²⁴

A különítményesek karlsteini kudarcuk után sem mondtak le a további akciókról. A Stockerauba került internáltak ellen Prónayék új tervet dolgoztak ki. Összeállítottak egy tiszti csoportot, amely – az őrzéssel megbízott néhány csendőr „likvidálása” után – a helyszínen kivégzi a népbiztosokat. A 11 fős csoport átjutott a stockeraui kórház kerítésén is, de mielőtt megkezdheték volna az őrség lefegyverzését, felfedezték őket, s a zűrzavarban a merénylők elmenekültek.²⁵

1920 áprilisában azonban az internáltak már valamennyien Steinhofban voltak, s a korábbiakhoz képest jó körülmények között éltek. Családtagjaik szabadon mozogtak Bécsben, s az internáltak nagy része is szabadon volt már. A steinhofi internáltak épületében – írja Kun Béláné – nagy volt az öröm; ismét

²¹ Borsányi György 1979. 201.

²² Uo. 209.

²³ Uo. 202.

²⁴ Uo. 203.

²⁵ Uo. 210.

együtt voltak, együtt tanácskozhattak. Hangulatuk már azért is bizakodóbb lett mint Karlsteinben, mert az oroszországi helyzet javult, a Vörös Hadsereg visszaszorította az intervenciókat.²⁶ De a még internáltak türelmetlenek voltak soruk bizonytalansága miatt, ezért – szabadon bocsájtásukat követelve – éhségsztrájkhoz folyamodtak.²⁷

1920. április 4-én, húsvét vasárnap délutánján a steinhofi kórház elkülönített részlegében együtt volt Kun Béla, Pór Ernő, Vágó Béla, Rákosi Mátyás és a látogatóba jött családtagok. A „bécsi elvtársaktól” érkezett édességet mohó étvággal fogyasztották el. Néhány óra múlva valamennyiüknél mérgezési tünetek léptek fel. A későbbi vizsgálat kiderítette, hogy az élelmiszerek atropint tartalmaztak. De az idejében érkezett orvosi segítség miatt senkinek nem történt komolyabb baja. Az osztrák rendőrség elfogta Gireth Lászlót, a Prónay-különítmény tagját, aki két társával együtt szervezte meg a mérgezést.²⁸ Prónay szerint egy Collini Giovanni nevű olaszt béreltek fel, akit az osztrák rendőrség lefogott, majd szabadon bocsájtott.²⁹

Ezzel lezárultak az elpusztításukra tett kísérletek. Közben jelentősen előre haladt a KMP újjászervezési folyamata is.³⁰ Kun Béla igyekezett mindent megtenni az emigránsok segélyezése érdekében. Levelet írt Moszkvába Rudnyánszkynak, s pénzt kért tőle. A bécsi szovjet kereskedelmi képviselő révén érkezett is valami pénz Moszkvából, amelynek vezetője, Bronszkij, felvette a kapcsolatot Kunnal. A Landler körül kialakuló csoport pedig a hazulról kimenekített pénzek egy része felett diszponált.³¹

A szovjet és osztrák kormány között 1919 novemberétől különböző diplomáciai csatornákon keresztül folyó tapogatózó tárgyalásokba a szovjet fél – ismerve Ausztria függését az antanttól – bevonta az angolokat is. Litvinov szovjet külügyi népbiztos kérését Curzon angol külügyminiszter ugyan visszautasította, de az ötlet megnyerte a bécsi angol követ tetszését. Jelentésében azt írta: „helyi szempontból nagyszerű dolog lenne megszabadulni ezektől az emberektől... Bár a magyar kormány valószínűleg tiltakozni fog, ők Oroszországban valószínűleg kevésbé ártalmasak lennének, mint bárhol másutt.”³² Március 2-án felkereste Renner kancellárt, s közölte vele Litvinov ajánlatát. Renner számára az ajánlat ugyan nem tartalmazott semmiféle új elemet, de az angol követ intervencióját mégis jelentősnek tartotta. Az olasz kormány nem járult hozzá, hogy Kun olasz kikötőn keresztül távozzék Szovjet-Oroszországba, a francia és az amerikai kormány pedig csak akkor járult volna hozzá a kicseréléshez, ha a szovjet hatóságok azonnal szabadon engedik az ott lévő francia és amerikai foglyokat.³³

²⁶ *Kun Béláné* 1969. 246.

²⁷ *Borsányi György* 1979. 210.

²⁸ Uo.

²⁹ *Kun Béláné* 1969. 250.

³⁰ A kezdődő frakcióharcokról lásd: *Borsányi György* 1979. 210–213, *Szabó Ágnes*: Landler Jenő. Második kiadás. Akadémiai Kiadó, Bp. 1978.

³¹ *Borsányi György* 1979. 211.

³² Uo. 214.

³³ Uo.

A szovjet diplomáciának nem sikerült megegyeznie az antanttal, az osztrák kormánnyal viszont 1920 májusára már készen állt a szovjet–osztrák hadifogolycseré egyezmény, amelynek értelmében a szovjet kormány hazaengedi az osztrák katonai és polgári személyeket, az osztrákok pedig az orosz hadifoglyokat, valamint a magyar népbiztosokat. Ezután már csak a kiutazás megszervezése maradt hátra. A látszólag jelentéktelen részletkérdés azonban nem kevés gondot okozott Renneréknek. Mivel az antant egyértelmű hozzájárulását nem sikerült megszerezni, Kun Bélát titokban kellett Szovjet-Oroszországba juttatni. Ez az akkori viszonyok között csak hajón volt lehetséges, valamelyik német kikötő igénybe vételével. Ehhez azonban német – sőt bajor – területen kellett átutazni, amelynek kormánya élesen tiltakozott az átutazás ellen. Renner ezért felvette a kapcsolatot a cseh kormánnyal is, s Masaryk hajlandó volt átengedni őket.

1920. július elején az osztrák kormány berlini követe révén kérvényezte Kun Béla és több magyar kommunista Németországon keresztül utazását. Kérésüket azzal indokolták, hogy a szovjet kormány a Szovjet-Oroszországban lévő osztrák hadifoglyok hazaszállítását Kun Béla szabadon bocsájtásától és Szovjet-Oroszországba való utazásától tette függővé. Németországban Konstantin Fehrenbach Centrum-párti kormányával azonban a vártnál nehezebben haladtak a tárgyalások. A németek – az antant retorzióitól tartva – még hallgatólagosan sem akartak hozzájárulni Kun Béla átutazásához az országon. Végül beleegyeztek abba, hogy nem fogják tüzetesen ellenőrizni, ha egy hazatérő orosz hadifoglyokból álló szerelvény áthalad Németországon, hogy Stettinben behajózzon.³⁴

Mivel az osztrák kormány már régen szeretett volna túl lenni a „Kun-ügyön”, 1920. július 17-én Ausztriából elindított egy sebtében összeszedett hadifogolytranszportot, amelyen 108 férfi és 8 nő (orosz hadifoglyok és hozzátartozóik) tartott Odenbergen keresztül Stettin felé. Közöttük volt orosz hadifogolyként Kun Béla és kísérője, a Szovjetunióból pártutasításra hozzá, Bécsbe küldött Judkevics Gábor Mózes, Varga Jenő és két orosz kommunista. De az akciót a lehető legszerencsétlenebb módon bonyolították, s gyorsan kitudódott. Július 16-án maga a bécsi tudósítói iroda (*Korrespondenzbüro*) jelentette be a hírt, hogy Kun Bélát hadifogoly oroszokkal együtt Németországba toloncolják, ezért az ötfős csoportot már a pályaudvaron meglepték a bécsi és más nagy lapok riporterei. Végül a Bajorország helyett Csehszlovákia nyugati részén áthaladó szerelvényt több helyen tüntető tömegek várták, akik többnyire még azt is tudták, melyik fülkében utaznak Kun Béla és társai.³⁵

Német területen aztán észrevétlenül utaztak Stettinig. A szállítmányt vezető osztrák Ossmann százados azonban a vonat Stettinbe érkezésekor közölte az ottani katonai parancsnoksággal, hogy a szállítmányban magas rangú politikai személyiségek találhatók. Itt, a teherpályaudvar egy félreeső vágányán várakoztak néhány napot egy Oroszországba induló hajóra, amely jobbára a volt orosz hadifoglyokat szállította haza. Kevéssel Swinemünde előtt hajójukat azonban a folyamrendőrség váratlanul megállította. Mind az ötüket letartóztatták és egy

³⁴ Uo. 215.

³⁵ *Kun Béláné*, 261.

külön kabinba zárták. A hadifoglyok azonban nem akarták megengedni, hogy levegyék őket a hajóról, s őrök álltak kabinjuk előtt. Másnap azonban három torpedóromboló jelent meg a hajó közelében, s oroszul közölték velük, hogy ha a Bécsből jött utasok, Kun Bélával együtt tíz percen belül nem hagyják el a hajót, ágyútüzet nyitnak a hajóra. Erre Kun Béla oroszul felszólította a Bécsből jött utasokat, hogy haladéktalanul szálljanak le, a többieket pedig arra kérte, hogy nyugodjanak ebbe bele.

A torpedóromboló néhány óra alatt visszavitte őket Stettinbe, de közben majdnem elpusztultak a széngázmérgezésben, mert ötüket levitték a romboló fűtőkamrájába.

„Stettinből ugyancsak különvonattal két napig vittek minket keresztül-kasul Németországon, hogy a nyomukba szegődött riporterektől és antantkémektől megszabaduljanak, míg végre megérkeztünk az Oppeln melletti Neisse városkába. Itt a kiürített fogolytáborban helyeztek el bennünket. Őreink ki akarták emelni a transzportból »a nem hadifoglyokat«. Rövid megbeszélés után Kun Béla és én önként jelentkeztünk. – írta Judkevics - Varga Jenő és a két orosz elvtárs a hadifoglyok között maradt. Kettőnk jelentkezése után elmaradt a hadifoglyok beígért kihallgatása. Nyilván csak Kun Béla érdekelte őket. De Kun Bélát nem lehetett egyedül hagyni, ezért jelentkeztem én is. Nassauból vonaton Berlinbe vittek bennünket. Itt a rendőr-igazgatóság egy felügyelőjének magánlakásán helyeztek el bennünket – mint később megtudtuk – a szovjet követség költségén. Körülbelül két hétig éltünk itt együtt a rendőrfelügyelő lakásán. Közben a magyar kormány táviratilag követelte Németországtól a kiadatásunkat, azon a címen, hogy állítása szerint Magyarországon közönséges bűncselekmények elkövetése miatt büntetőeljárás indult ellenünk. Egy nap azonban azt olvastuk a berlini lapokban, hogy a külügyminiszter a Reichstagban az egyik képviselő interpellációjára kijelentette, mivel a magyar kormány a nemzeti jogszabályokban meghatározott nyolc nap alatt nem terjesztette be írásban kiadatásunk iránti kérelmét és azt támogató bizonyítékait, a német kormánynak nem volt módja bennünket tovább fogva tartani, ezért, mint kellemetlen idegeneket örökre kiutasítottak az ország területéről. Előbb Kun Bélát, azután néhány nappal később engem egy-egy hadifogoly-transzporttal kivittek Szovjet-Oroszországba.”³⁶

Egy másik forrás szerint német részről bel- és külpolitikai okokból nem engedélyezték Kun Béla átutazását. A német diplomácia 1920 nyarán külügyminiszteri szinten foglalkozott Kun Béla kiadatásával, sőt ügyét a Reichsrat is megtárgyalta. A német diplomáciai iratok tanúsága szerint a német hatóságok július 19-én feltartóztatták a szállítmányt és közölték az osztrák kormánnyal, hogy a területen kívülinek tekintett egész vonatot rendsértő összetétele miatt visszairányítják Ausztriába.³⁷ A vonatot ide-oda tologatták: a németek visszairányították Ausztriába, az osztrákok viszont nem engedték be a határon. Július 20–22-e

³⁶ Judkevics Gábor visszaemlékezését közli: *Kun Béláné*, 262–263.

³⁷ Schoen titkos követtanácsos feljegyzése (1920. augusztus 4.). Akten der Deutschen Auswärtigen Politik (ADAP), Serie A: 1918–1925. Bd. III. 1. Januar bis 30. September 1920. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1985. 475–476.

között több német–osztrák egyeztetés történt. Karl Renner kancellár tájékoztatta Rössler ausztriai német követet, hogy Kun Béla és társainak a szállítmányhoz történő kapcsolásáról annak figyelembe vételével született döntés, hogy a kérdéses szállítmány területenkívüliséget élvez és senkinek sincs joga a hozzácsatolt személyekkel foglalkozni, ha papírjaik rendben vannak. Renner nem volt hajlandó visszavenni a szállítmányt, mert attól tartott, hogy Kun Béla visszavétele megghiúsítja az oroszországi osztrák hadifoglyok szabadon bocsájtását. Erre a németek ideiglenesen őrizetbe vették Kun Bélát és Gábort, az orosz hadifoglyokat pedig a legrövidebb úton hazaszállították.³⁸

1920. július 22-én a berlini magyar képviselő szóban bejelentette a Külügyi Hivatalban, hogy a magyar kormány kiadatási kérelmet nyújt be a szállítmányhoz kapcsolt magyar személyek ügyében. Szándékát július 24-én ismét megerősítette.³⁹

A Külügyi Hivatalban azonban július 28-án estig hiába várták a magyar kiadatási kérelmet. Mivel minden jogi alap nélkül tovább nem kívánták szabadságuktól megfosztani az őrizetbe vettek, elhatározták, hogy lehetővé teszik kitutazásukat az általuk választott országba. A német kormány döntéséről a pártonkívüli Simons birodalmi külügyminiszter július 29-én reggel szóban értesítette Forster báró berlini magyar képviselőt. Július 30-án Simons táviratban kérte a budapesti főkonzult, hogy értesítse a magyar kormányt: tovább sajnos nem várhattak. A főkonzul szigorúan bizalmas informálására hozzáfűzte: okuk van feltételezni, hogy az esetleges kiadatás a magyar kormány számára zavart okozna. Mintha szándékosan késne a futár...⁴⁰ Utalt arra, hogy a német fél a szállítmány feltartóztatásával lehetőséget teremtett Kun Béla kiadatásának kérelmezésére, amellyel bel- és külpolitikai vonatkozásban bonyodalmakat vállalt magára. Mivel a további kellemetlenségek elkerülése német érdek, ezért gyorsan döntöttek a kitoloncolás mellett. Kun Béla Németországon keresztüli utazásának ismertté válása és szabadon bocsájtása között olyan hosszú idő telt el, hogy a kiadatási kérelem futárral megérkezhetett volna Budapestről Berlinbe. Tovább nem várhattak, s mivel a magyar kormány részéről ezután sem érkezett semmiféle értesítés, német részről az ügyet lezártak tekintették.⁴¹

Miután a német kormánynak végül is nem volt jogi alapja Kun Béla letartóztatására és fogva tartására, nem maradt más hátra, mint kitoloncolni Németországból. Mivel befogadó országgént csak Szovjet-Oroszország jöhetett szóba, így végül is azt tette, amit már tíz nappal korábban megtehetett volna: felrakni őt egy Szentpétervárra induló hajóra, amely július 30-án meg is történt.

Másnap Teleki Pál külügyminiszter csodálkozását fejezte ki Braun von Stummnak, hogy a német kormány nem várta ki a július 22-e óta folyó ügyben a

³⁸ Uo. Rössler jelentése a Külügyi Hivatalnak a Rennerrel július 20-án és 22-én folytatott megbeszélésről (1920. július 23.) 475–476.

³⁹ Uo. Schoen (július 22.) és Freytag (július 24.) feljegyzése. 476.

⁴⁰ Uo. Simon külügyminiszter távirata a budapesti német főkonzulátusnak (1920. július 30.). 462–463.

⁴¹ Uo. Schoen feljegyzése (1920. augusztus 4.). 476.

diplomáciai gyakorlatban szokásos 20 napos kiadási határidőt. Erre német részről augusztus 4-én azt válaszolták, hogy a német hatóságok és Magyarország között nem létezik szerződéses kötelezettség az ideiglenesen őrizetbe vettek meghatározott időtartamú őrzéséről.⁴²

1920. augusztus 11-én a szovjet határőrség jelentette a Külügyi Népbizottságnak, hogy „Kun Béla elvtárs szerencsésen megérkezett Petrográdra.”⁴³

Kun Béla Németországban – az 1921. évi „márciusi akció”

„A krími szovjethatalom megszervezése után Kun Béla 1921 márciusában Németországba ment, Münnich Ferencsel, Lipschitz Ernővel, Szilágyi Dezsővel, Pogány Józseffel, Pollacsek Lászlóval, Steinbrück Ottóval, Dornbusch Richárdal és más magyar kommunistákkal együtt vett részt a német proletariátus hősies felkelésében, amelynek egyik vezetője volt. A hatalomért harcba induló német proletariátusnak ez a küzdelme „márciusi akció” néven ismeretes a német munkásmozgalom történetében.”⁴⁴

Kun Béla 1921. márciusi németországi küldetése a konspirációs hálózat kifogástalan működéséről tanúskodott, s a küldetés a kommunista mozgalom tájékán működő rendőrügynökök egyikének sem jutott tudomására. Kun Béla neve csak később, a „márciusi akció” után bukkant fel, hogy azonnal legenda is szülessen belőle.⁴⁵

„1921 márciusában a két évvel korábban Moszkvában alapított Kommunista Internacionálé megpróbálta, hogy a közép-német iparterületről kiindulva egész Németországban forradalmat robbantson ki, de Severing porosz rendőrségének sikerült időben keresztülhúznia ezt a tervet. A Komintern politikája és Szovjet-Oroszország hivatalos politikája formailag nem esett egybe, de végső soron mégis azonos célt szolgált: Németország megszerzését. Míg az „internacionalisták” a világforradalmat készítették elő, a „reálpolitikusok” azon fáradoztak, hogy Németországgal összejátszva megszilárdítsák országuk pozícióját.⁴⁶ A Komintern és a német párt közötti összeköttetést a kölcsönös képviselő révén biztosították.

A két állam együttműködése pedig 1921 szeptemberétől főleg katonai területen bontakozott ki: a Vörös Hadsereg a fölényes német technikából igyekezett hasznot húzni, a Reichswehr pedig a légierő fejlesztésével és a harci gázok gyártásával, orosz segítséggel törekedett a versailles-i szerződés bilincseinek lerázására.⁴⁷

A munkásmozgalom szociáldemokrata és kommunista irányzata a III. Internacionálé felvételi feltételeinek vitájában ütközött össze, éspedig először az

⁴² Uo.

⁴³ Borsányi György, 216.

⁴⁴ Kun Béláné, 296.

⁴⁵ Borsányi György, 234.

⁴⁶ Heinrich August Winkler: Németország története a modern korban. I. kötet. Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 379–380.

⁴⁷ Uo. 380.

olasz szocialista párt 1921. januári kongresszusán. A Serrati-csoport bizonyos fenntartásokkal hajlandó lett volna csatlakozni a kommunista párthoz. Az olasz kommunisták viszont úgy vélekedtek, hogy az új párt inkább legyen kicsi, de álljon következetesen lenini elveken. Álláspontjukat támogatta Rákosi Mátyás, a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottságának (KI VB) tagja, és Seratti kizárását sürgette. A Németország Egyesült Kommunista Pártját (VKPD) vezető Paul Levi szerint viszont a Seratti befolyása alatt álló munkások a kommunista párton belül hamarabb eljutnak a forradalom igenléséhez, mintha kiteszítják őket. Levi álláspontját a KPD Központi Bizottságának többsége elfogadta, így a német párt egy fontos kérdésben szembekerült a KI VB álláspontjával. Bonyolította a helyzetet, hogy Rákosi Mátyás, Livornóból Moszkvába tartva a német párt Központi Bizottságának ülésén kijelentette, hogy a KI, ha kell, tízszer is szakítani fog egy-egy pártot, hogy igazi leninistává váljon. Rákosi beszéde éles visszatetszést szült a német kommunisták között, de a szavazáskor mégis Levi álláspontja ellen szavaztak. Ezután Levi, Clara Zetkin, Ernst Däumig és mások lemondtak KB-tagságukról.

Lemondásuk megdöbbenést keltett a Komintern vezetői, akik a helyzet tisztázására Németországba küldték Kun Bélát és a lengyel Abraham Guralskyt, aki jól ismerte a németországi viszonyokat. Kun magával vitte – nem hivatalos minőségben – Pogány Józsefet és Münnich Ferencet. Előtte egy megbeszélésen Lenin és Radek helyeselték az egységfront létrehozására irányuló lépéseket. Zinovjev, Buharin és Kun viszont úgy vélte, hogy Németországban eljött a nyílt forradalmi akciók ideje, és határozatlansággal vádolták a német kommunistákat. Kun gyorsan meglelte a súlyos bel- és külpolitikai németországi válság közepete azokat a mozzanatokat, amelyek erősítették előfeltevését. Az antanthatalmak drasztikus lépései igazolták a német kommunisták álláspontját, miszerint Németországnak egyetlen lehetséges külpolitikai alternatívája maradt: szövetség Szovjet-Oroszországgal, amelynek érdekei az adott pillanatban egybeestek a német nemzeti érdekekkel.

Az útkeresés egyik állomása volt az ún. „offenzíva-elmélet”, miszerint a pártnak akciókat kell kezdeményeznie még akkor is, ha eleve tudja, hogy az adott pillanatban az akció győzelmének nincsenek meg a feltételei. A tétlen várakozás – úgymond – lelohasztja a tömegek harci kedvét.⁴⁸ Az „offenzíva-elmélet” nem volt újdonság: korábban, a breszt-litovszki béke idején (1918. március 3.) felbukkant már Buharinnál és a „baloldali kommunistáknál”, sőt Zinovjevnek a Komintern II. kongresszusán (1920) tartott beszédében is.⁴⁹ Németországban Kun Béla volt az elmélet alkalmazásának kezdeményezője. Fellépése azonban támogatásra talált azoknál a német kommunistáknál – Brandler, Frölich, Thalheimer –, akik Levi leváltásával kerültek a párt élére, s úgy vélték, hogy jóvá kell tenniük Levi „opportunistá hibáit”. Az „offenzíva-elmélet” hívei 1921 márciusában arra számítottak, hogy az ország proletárforradalom küszöbén áll.

⁴⁸ Borsányi György, 236–237.

⁴⁹ Uo. 238.

A VKPD 1920 októberében 360 000 taggal rendelkezett, amelyben az „ultrabalosok” érvényesültek, akik a munkásosztályt a bolsevik példa nyomán forradalmi pályára igyekeztek kényszeríteni. A munkásság elkeseredésében bízva, s a köztársaság külső és belső gyengeségeire számítva – a Komintern biztatására – 1921 márciusában elhatározta, hogy fegyveres felkeléssel adja meg a forradalom jelét. A munkások a háborús összeomlás után jelentős fegyverkészletekkel rendelkeztek; a jobb- és baloldali pártok és szervezetek egyaránt tartottak fenn fegyveres osztagokat.

Az előkészületek nem maradtak titokban a porosz és a birodalmi kormány előtt. Carl Severing szociáldemokrata porosz belügyminiszter utasítására 1921. március 19-én felfegyverzett rendőri erők szállták meg Mansfeld és Merseburg ipari területeit – mindenekelőtt a Leuna műveket –, valamint a munkáslakótelepeket, akik azt a parancsot kapták, hogy fegyverezzék le a munkásságot.

A kommunisták a lépést egyértelmű indoknak tekintették akciójuk kirobbanására. Március 20-án általános sztrájkra szólítottak fel, amelyet Németország többi részén alig követtek. Maga a szász ipari területek munkássága is csak agitáció révén „ébredett.” Tervszerűtlen támadások, erőszakos cselekmények és fosztogatások kísérték az „akció” útját, amelyet többnyire a pártból kizárt Max Hölz⁵⁰ bandafőnök vezetésével követtek el. Ernst Thälmann vezetésével csak a hamburgi kikötőmunkások nyúltak fegyverhez.

⁵⁰ Max Hoelz (1889–1933): német kommunista. Mezőgazdasági munkás fiaként született, s az általános iskola befejezése után napszámos különböző földbirtokosoknál, hotel-alkalmazott Baden-Badenben. Londonban is dolgozott, majd visszatérése után Berlinben és Drezdában a mérési technikus szakmát tanulta ki. Az első világháborúban katona, s 1918-tól az USPD, majd 1919-től a KPD tagja. Munkásvezetőként Szászországban – a KPD akarata ellenére – fegyveres harci osztagokat állított fel; a róla elnevezett csoportok 1920–1921-ben Vogtlandban anarchista elképzelésektől áthatott felkeléseket kezdeményeztek. Emiatt a KPD fegyvelmezatlenség miatt kizárta a pártból. Ezután a baloldali kommunista KAPD-hez csatlakozott, amelynek az 1920-as évek közepéig tagja volt.

1921-ben életfogytiglani fegyházra ítélték, mert állítólag meggyilkolta Heß földbirtokost. A valódi tettes csak később került elő. Mivel a fegyházból írt leveleit az ismert zurnalizta, Egon Erwin Kisch 1927-ben megjelentette, a weimari köztársaság számos értelmiségije felhívásukban az ítélet felülvizsgálatát kérték. 1928 nyarán amnesztiával szabadult, s 1929-ben Sztálin meghívására a Szovjetunióba emigrált.

1929-ben *Vom weißen Kreuz zur roten Fahne* (A fehér kereszttől a vörös zászlóig) címmel megjelentette önéletrajzi írásait. Ernst Thälmannal és Heinz Neumannal együtt szónokként a Szovjetunióban széles nyilvánosság ismerte meg. Közvetítőként szerepelt a német munkások és a mindenkori szovjet üzemvezetőség között, de növekvő mértékben kiábrándították a rossz szovjet munkakörülmények, s ezért a GPU megfigyelte.

1933 augusztusában Németországban megfosztották állampolgárságától. Mivel a moszkvai Metropol szállóban összeverekedett egy osztrák újságíróval, a GPU egy Nyizsnij Novgorod-i birtokra helyezte át, azzal az indoklással, hogy ott a nyomozás alatt elrejtőzhet. Röviddel később azonban, 1933. szeptember 15-én este állítólag az Oka folyóba fulladt.

Pjatyickij, a Komintern elnökségi tagja utasított néhány küldöttet és német kommunistát, hogy vegyenek részt Hoelz temetésén, akit a helyi szakszervezeti székházban ravataloztak fel. Eltorzított arca miatt a gyors temetés után néhány bolsevik titokban Gorkijba utazott, hogy felderítse a haláleset körülményeit. Találtak is halászokat, akik az új Volha-híd pilléreinél két férfit láttak egy csónakban, amint egy idegen akcentussal beszélő harmadikat ütöttek. Csónakjukat

A közép-németországi felkelés három okból tört ki:

- vezető bolsevikok egy csoportja szovjet államérdekből német–szovjet szövetséget, s e célból rendszerváltást óhajtott Németországban; (az állásos, állítólagos antantellenes szövetkezést Németország szovjetizálásra felhasználni!)
- ugyanezen csoport sürgősen szükségesnek tartotta, hogy örökre szakítson a VKPD-n belüli „opportunizmussal”, s azt „bolsevizálja”, olyan gyorsan, amint csak lehetséges – vagyis függővé tegye a Komintern utasításaitól;
- a német kommunisták élén olyan erők álltak, akik be akarták bizonyítani a bolsevikoknak forradalmi képességeiket.⁵¹

A kommunista puccs téziséét erősíti, hogy március elején Berlinbe érkezett a Komintern három megbízottja – a magyar Kun Béla és Pogány József (alias Peter Pepper) és a lengyel Samuel Guralsky (alias August Kleine) –, ahol megkísérelték rávenni a VKPD Központját az offenzíva-akcióra. A Komintern küldöttei akkor utaztak el Moszkvából, amikor még ott a „Levi-Központtal” számoltak. A „jobboldali” pártvezetéstől az „offenzíva-elmélet” mérvadó hívei – Buharin, Zinovjev és Radek, mindannyian a KIVB „szűk irodájának” tagjai – bizonyos fékező hatást vártak, de néhány gondosan megtervezett és kalkulált akció végén kitörne a tömegsztrájk, amely hozzájárulna Levi leváltásához. Berlinben azonban a Komintern „puccsista” küldöttei már egy „baloldali” Központot találtak, amely maga is forradalmi kezdeményezéseket sürgetett. Így egy teljesen új, Moszkva által már ellenőrizhetetlen szituáció alakult ki. Azt nem lehet egyértelműen tisztázni, hogy az oroszországi belpolitikai nehézségek szerepet játszottak-e az „offenzíva-elmélet” híveinek törekvéseiben. Az „előre menekülés” a kronstadti matrózlázadás miatti mély belső válságból mégis hordozott magában bizonyos belső valószínűséget.⁵²

A VKPD Központja és a Komintern képviselői közötti megbeszélések abba a tervbe torkolltak, hogy húsvét után – amely ekkor március 27–28-ára esett – felkelést robbantanak ki a közép-német iparvidéken. Egy ilyen akció ugyan még nem vezetne a proletariátus hatalomra jutásához, de megrázkódtatná a polgári rendszert és kormányváltást eredményezne, amely drasztikus külpolitikai irányváltással járna. A jelszó így szólna: „A Szovjet-Oroszországgal való szövetségért és a kormány bukásáért!” Március első felében e kettős cél állt a VKPD

---

kikötötték az egyik pillérhez, és a sebesültet a víz alá nyomták, majd egy idő múlva eltűntek az esti homályban. A tanuk nem voltak hajlandók sem megesküdni, sem leírni vallomásukat.

Hoelz holttestét a hivatalos álláspont szerint csak három nap múlva találták meg, kb. egy méterrel a vízszint alatt, a híd középső pillérének acélszerkezetében fennakadva. A víz erős sodrása miatt valószínűtlen, hogy oda egyedül juthatott, miután jó úszó volt. Felesége nem közelíthette meg a holttestet. Halálát a szokásokkal ellentétben csak egy kis újsághírben közölték. Nem vitték Moszkvába, nem ravatalozták fel a nyilvánosság számára, vagy temették el a Kreml falában. Az egyik hivatalos verzió szerint csónakja felborult a Volgán és az Okán tomboló viharban, s Hoelz belefulladt a folyóba.

⁵¹ *Winkler*: Németország története... 518.

⁵² Uo. 514.

propagandájának előterében, amelyből arra lehet következtetni: az „offenzíva teoretikusai” minden áron meg akarták buktatni Fehrenbach polgári kisebbségi kabinetjét, s a felkelés eredményeként elégedettek lettek volna egy jobboldali, esetleg a Reichswehr által támogatott kormánnyal, ha az „nemzeti-bolsevista” külpolitikát folytat, s kihúzza Szovjet-Oroszországot politikai és gazdasági elszigeteltségéből.

A VKPD Központjának 1921. március 17-i ülésén – ahol Brandler előterjesztette az offenzív stratégiát – robbant a hír, hogy Otto Hörsing, Szászország porosz provincia szociáldemokrata elnöke a rend helyreállítása érdekében rendőri egységek küldését jelentette be az ipari körzetbe. A bejelentés megváltoztatta a kommunista terveket, s már március 17-én döntöttek az azonnali „odacsapásról.”⁵³

E fontos ipari területen a polgári körök, de a régió SPD-elnöke, Otto Hörsing is kommunista hatalomátvételtől tartott. Ezért 1921. március 17-én bejelentette, hogy a közép-német iparvidékre küldi az újjászervezett porosz rendőrség egységeit. A lépésnek tényleges indokai voltak: a területen a Kapp-puccs óta nem volt nyugalom; vadsztrájkok és fosztogatások folytak, és még sok fegyver volt a radikális munkások kezében. De a rendőri akció elsősorban preventív lépés volt. A különböző jelek alapján főleg Carl Severing porosz belügyminiszter tartott itt egy nagyobb kommunista akciótól. A bevetés március 19-én kezdődött. A hír hallatán a VKPD Központja megváltoztatta a felkelés időpontját, s március 17-ére hozta előre. A rendőrségi bevetés ezzel nem váltotta ki a felkelést, hanem annak időpontját csak előbbre hozta.⁵⁴

A rendőrségi akciónak elsősorban preventív csapás jellege volt: A Kapp-Lüttwitz puccs (1920 március) óta a közép-német iparvidéken 1921 elejéig napirenden voltak a sztrájkok, fosztogatások és rablótámadások; a radikális munkásoknál még számos fegyver volt. Az állami hatóságok ugyan nem rendelkeztek pontos ismeretekkel a kommunista felkelés tervezéséről, de a vizsgálatok szerint a berlini győzelmi oszlopon március 13-án talált robbanóanyagok nyilvánvalóan Közép-Németországból származtak. Severing belügyminiszter meg volt győződve arról, hogy ott még nagyobb akciókat készítettek elő. Mindazonáltal a közép-német iparvidék március 19-én kezdődött rendőri megszállása nem a kommunista felkelés kiváltó oka volt, hanem csak ürügy annak előrehozására.⁵⁵

Március 18-án Kun Béla a *Rote Fahne*-ban a *Világos választ!* kezdetű felhívásban kiadta a jelszót: „A fegyver dönt. – És az ellenforradalom nem akarja kiadni a fegyvert a kezéből. [...] Minden munkás füttyül a törvényre, s fegyvert szerez, ahol csak talál.”⁵⁶ A bevezetőben azt is megállapította, hogy az Orgesch nem hagyja magát lefegyverezni, az ellenforradalom rohamcsapata füttyül a törvényekre. A munkásosztálynak választ kell adni a kihívásra. „Minden munkás füttyüljön a törvényekre és szerezzen magának fegyvert, ahol talál! Az ellenfor-

⁵³ Uo. 515.

⁵⁴ *Winkler*: Von der Revolution zur Stabilisierung, 516.

⁵⁵ *Winkler*: Németország története 516.

⁵⁶ Uo.

radalom fegyveres erői az egész proletariátus mellének vannak szegezve. Kahr megadta az első füttyjelet. Még nem a döntő harchoz – csak a felvonuláshoz. A jelre az egész munkásosztálynak felelnie kell. A válasz csak egy lehet: ha Kahr az egyik oldalon, úgy a proletariátus a másik oldalon: füttyüljön a törvényre! Minden ellenforradalmárnak van fegyvere. A munkások nem lehetnek rosszabb forradalmárok, mint amilyenek az ellenforradalmárok!”⁵⁷

A felkelés kezdettől fogva másként alakult, mint tervezték. Kun felhívása mérsékelt visszhangot váltott ki. A VKPD kerületi vezetőségének március 21-i, általános sztrájkra szóló felhívását csak a mansfeldi rézipari kerületben követték. A Mansfeld-Eisleben környéki teljes bányászterület csak a következő napon lépett sztrájkba, amelynek központja a Leuna vegyiművek voltak. Hugo Eberlein, a VKPD katonapolitikai főnöke Halleből robbantásos merényleteket készített elő. Ezekkel tervezték visszaszorítani a „reakciót”, s felébreszteni a munkások harci szellemét.

A cikket a szászországi kommunisták úgy értékelték, mint felhívást a fegyveres felkelésre. A szociáldemokraták pedig kiadták a jelszót: „szigeteljétek el a kommunistákat!” Az elszigetelés valóban a legnagyobb veszélyt jelentette számukra.

A *Rote Fahne* március 20-i számában – ismét Kun Béla tollából, szintén aláírás nélkül – vezércikk jelent meg, *Aki nincs velem – ellenem van!* címmel, amely súlyos szemrehányásokkal illette a szociáldemokrata és független munkásokat. Mi, kommunisták – szólt a kioktatás – idejében figyelmeztettünk benneteket, hogy csak akkor lesz munkátok és kenyerek, ha követtek minket és megdöntitek a tőkés hatalmát. De ti nem hallgattatok ránk. Egyesek közületek még harcoltak is ellenünk. De még nem késő. Testvéri kezet nyújtunk nektek, beállhattok sorainkba, harcolhattok velünk. Ehhez azonban szakítanotok kell saját vezéreitekkel: „éppen olyan keményen kell ütnötök őket, mint a kapitalistákat, azokat, akik saját soraitokban a kapitalisták ügyét képviselik.”⁵⁸

A cikk nem volt alkalmas arra, hogy az ingadozókat a felkelők mellé állítsa, sőt éppen ellenkező hatást váltott ki. Nem létezett egységes haditerv, vagy határozott taktikai koncepció sem. Három nappal a fegyveres harcra hívó felszólítás után a *Rote Fahne* a kommunista párt katonai feladatairól már azt írta, hogy a fegyveres harcnak semmiféle esélye nincs az ellenforradalommal szemben, hiszen a burzsoázia fegyveres erői katonailag sokkal felszereltebbek és képzettebbek. A fegyveres harc csak súlyos vereséggel járhat a proletariátus számára; a munkásosztály fegyvere a szervezettség és a pártsajtó.⁵⁹

Március 24-én Friedrich Ebert birodalmi elnök (SPD) a weimari alkotmány 48. cikkelye értelmében kivételes állapotot hirdetett ki Szászországra és Nagy-Hamburg területére.

Ugyanezen a napon a VKPD általános sztrájkot hirdetett az egész birodalomban, amelyet azonban csak Lausitzban, a Ruhr-vidék egyes részein, Thüringiában

⁵⁷ Borsányi György: 240.

⁵⁸ Borsányi: 240.

⁵⁹ Uo.

és Hamburgban követtek. Többnyire csak régiók vettek benne részt, ahol önálló konfliktusforrások alakultak ki. Közép-Németországban ezt a rendőrségi megszállás elleni tiltakozás jelentette. Az akciót főleg itt tekintették a VKPD-tagok hasonlóan legitim védekező akciónak, mint a Kapp-puccs alatti általános sztrájkot. A birodalom többi részében hiányzott ez az indoklás és a VKPD hívei sem követték az általános sztrájkra való felszólítást. Hamburgban a dokkok elfoglalása meghiúsult a kivételes állapot miatt, illetve a személyzet ellenállásán is.

A közép-német ipari területen az elnöki rendelet ismertté válása után erősödtek a harcok, amelyek most már átterjedtek Hallera, Merseburgra és Bitterfeldre. A VKPD és a KAPD sztrájkolói azonban többnyire magukra maradtak, mert az USPD és a VSPD hívei teljesen távol maradtak az eseményektől. A független vagy szociáldemokrata munkások tényleges támogatást nem nyújtottak számukra.⁶⁰

Március 29-én eldőlt a felkelés katonai sorsa. A kormánycsapatok áttörtek és véresen leverték a felkelőket. A Leuna-műveket tüzérség bevetésével és rohammal foglalták el. 1921. április 1-jén Beesenstedtnél a felkelők Max Hoelz vezette utolsó csoportját is szétszórták. Hoelz ugyan elmenekült, de két héttel később Berlinben elfogták.

A VKPD Központja április 1-jén befejezettnek nyilvánította az általános sztrájkot. „A rendcsináló bestia diadalmaskodott... – jelentette be a VKPD Központja – a sztrájkmozgalmat és felkelést leverték. Proletárok százai fekszenek holtan a harctereken. Ezrek maradnak megrendszabályozva az utcán. De a VKPD bebizonyította, komolyan veszi, hogy harcolni akar és harcolni tud... Az időt ki kell használni! Legyetek harcra készek! Álljatok fegyverben! Rövidesen ismét felhangzik: a rohamszíjat az áll alá! S akkor aztán neki az ellenségnek!”⁶¹

Az akció teljes kudarc volt. A sztrájkban birodalom szerte hozzávetőlegesen 200 000 munkás vett részt. A halottak számát 145-re becsülték, 34 700 embert elfogtak. A sebesültek száma ismeretlen.⁶² 6000 résztvevőt az államhatalom megdöntésének vádjával letartóztattak, s közülük 4000-et összesen 2000 év börtönbüntetésre ítélték. Nyolcan életfogytiglani büntetést kaptak, négyet pedig halálra ítélték.⁶³

Paul Levi: *Unser Weg. Wider den Putschismus* (Utunk. A puccsizmus ellen) című 1921. április 3-án megjelent brosúrájában nyilvánosságra hozta az akcióval kapcsolatos kritikáját. A márciusi felkelést az „eddigi történelem legnagyobb bakunyinista puccsának” nevezte. Számára kétségen kívül állt, hogy erre az utasítás Moszkvából érkezett, amelyet felelőtlen küldöncök, a „turkesztániak” (utalás a szovjet-országi déli fronton működő Kun Béla 1920. őszi turkesztáni tevékenységére) Berlinbe közvetítettek.

⁶⁰ Winkler: Von der Revolution zur Stabilisierung, 517.

⁶¹ Winkler: Németország története, 517.

⁶² Uo.

⁶³ Hans-Ulrich Wehler: Deutsche Gesellschaftsgeschichte. Bd. 4: Vom Beginn des ersten Weltkrieges bis zur Gründung der beiden deutschen Staaten. München, 2003. 405.

Az akció első kezdeményezése nem a német pártból indult ki – írta Levi. „Nem tudjuk, ki a felelős ezért. Gyakran előfordult, hogy a KIVB küldöttei elhátrították magukról a felelősséget, jóllehet nem lehet eltitkolni azt sem, hogy a Végrehajtó Bizottság köreiben bizonyos feszültség uralkodott a párt nem kellő aktivitása miatt... Tehát erős befolyást gyakoroltak a Központ felé, hogy most, azonnal és minden áron akcióba kell lépni.” A német párt a felkelés kezdetén határozottan kijelentette: „Aki nincs velem, az ellenem van!” – ezzel hadüzenetet intézett a német munkások négyötödéhez, s a Központ századokat küldött a halálba. „A történelemben még egyszer nem fordulhat elő, hogy a kommunisták hadat üzennek a munkásoknak. Nincs helye a kommunista pártban annak, aki a bakunyinista módszernek hisz, hogy a munkásokat dinamittal vagy veréssel akciókba lehet hajszolni.”⁶⁴

1921. április 7–8-án a Központi Bizottság 26:13 arányban elfogadott határozata azonban egészen más következtetésre jutott. Kimondta, hogy a forradalmi kezdeményezés sértette ugyan az SPD, az USPD és a szakszervezeti bürokrácia által befolyásolt, anyagilag jobban álló munkások egy részét, de a VKPD nem várhat arra, amíg „a forradalmi propaganda áttöri a gazdaságilag még jobban álló és ideológiailag elmaradt munkásrétegek harci kedvetlenségét vagy passzivitását.” Csak kifelé tűnik úgy, hogy a forradalmi offenzíva a VKPD vereségével végződött. A valóságban ez az eredmény új, széles forradalmi akciók csíráit tartalmazza. A harcok teljesen leleplezték az SPD-t, az USPD-t és a szakszervezeti bürokráciát, s új lendületet adtak a nemzetközi osztályharcnak. A márciusi akció szükséges volt, „mivel a párt a harc kezdetének kedvezőtlen körülményei ellenére nem szemlélte harc- és cselekedet nélkül a legális és illegális ellenforradalom tervszerű felvonulását, s a párt a forradalmi kommunista frázisok helyett a forradalmi akció pártja lett.” A Központi Bizottság 43:6 arányban elutasította Clara Zetkinnek a márciusi akciót élesen bíráló beadványát. Április 15-én a Központ „durva bizalommal való visszaélés és a párt súlyos károsítása miatt” kizárta a pártból Levit, és felszólította, hogy adja vissza parlamenti mandátumát. Fellebbezése sikertelen maradt. Ugyan május elején a Központi Bizottságban részletesen megindokolhatta cselekedetét, a név szerinti szavazás 36:7 arányban jóváhagyta a Központ korábbi kizáró döntését.⁶⁵

Kun Béla közvetlen szerepéről két hiteles tanú nyilatkozott: Paul Levi és Clara Zetkin. Levi az *Unser Weg. Wider den Putschismus* (Utunk. A puccsizmus ellen) című brosúrájában elmondta – Kun Béla nevének említése nélkül –, hogy „a Komintern képviselője” már március elején, közvetlenül megérkezése után arra beszélte rá a Központi Bizottságot, hogy adja ki a fegyveres felkelés jelszavát. Március 10-én Clara Zetkint, 14-én magát Levit igyekezett rávenni a célkitűzés támogatására. A Központi Bizottság március 17-i ülésén Kun nézetei már a párt vezetői (nyilván Brandler és Stoecker) szájából hangzottak el.

Zetkin később, 1921. április 14-én Leninhez intézett levelében ezt írta: „Ő (Kun Béla) úgy vélte, nem elegendő a Szovjet-Oroszországgal való szövetséget

⁶⁴ Winkler: Németország története 518.

⁶⁵ Uo. 519.

kitűzni reális harci célként. A pártnak a kormány megdöntése jelszavával kell mozgósítani a tömegeket. Én hiába bizonygattam neki, hogy ilyen jelszóval nem lehet harcba vinni a tömegeket. A helyzet – mondtam – gyökeresen különbözik attól, amilyen a Kapp-puccs idején volt, amire hivatkozott B.” Azt is megemlítette, hogy a Központi Bizottság egyik tagja is „Kun szellemében” fejtette ki neki az akció tervét, amely ellen ő tiltakozott.⁶⁶

A Komintern III. kongresszusa (1921. június 22–július 12.) radikális fordulatot az 1920. évi II. kongresszuson elfogadott aktivista irányvonalhoz képest, s kiadta a *Be a tömegekbe!*-jelszót. Nyilvánvalóvá vált ugyanis, hogy a világgazdasági helyzet átmeneti konjunktúrája miatt nem várható forradalmi helyzet. Most már maga Lenin is bírálta azokat a küldötteket, akik a kedvezőtlen helyzet ellenére „számos német, magyar és olasz elvtárrsal az élen helytelenül balos és helytelen álláspontot” foglaltak el. A III. kongresszus új, defenzív vonala azonban nem annyira a megváltozott világgazdasági és világpolitikai helyzetből, hanem inkább a speciális orosz igényekből fakadt: a NEP békés egymás mellett élést követelt a kapitalista államokkal, s e célnak a nemzetközi kommunista mozgalmat is alárendelték.⁶⁷

A KI III. kongresszusának határozata azonban mégis azt mondta ki „A márciusi akció tanulságairól”, hogy „A közép-németországi proletariátus, a Németország Egyesült Kommunista Pártja fellépését a kormány támadása kényszerítette ki [...]. A Kommunista Internacionálé III. kongresszusa a márciusi akciót haladásnak tekinti. A márciusi akció a proletariátus százezreinek a burzsoázia elleni hősi harca volt. Németország Egyesült Kommunista Pártja a közép-németországi munkások küzdelmének élére állva megmutatta, hogy ő Németország forradalmi proletariátusának pártja.”⁶⁸ (Kun Béláné, 297.)

A rendőrség csak annyit tudott megállapítani az illegálisan Németországban tartózkodó Kunról, hogy a márciusi eseményekben az „orosz elem” jelentős szerepet játszott. Mindez azzal magyarázható, hogy Kun a német vezetők szűk körével, öt–nyolc emberrel érintkezett csupán.⁶⁹ A legszörnyűbb azonban, hogy Komintern „márciusi akcióját” a brutálisan meggyilkolt cári család beolvasztott és eladott ékszereiből finanszírozták.

⁶⁶ Borsányi: 242.

⁶⁷ Winkler: Németország története 520–522.

⁶⁸ Kun Béláné: 297.

⁶⁹ Borsányi: 242.